

*О.Злобіна,
доктор соціологічних наук*

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВИБІР В ОРІЄНТАЦІЯХ МОЛОДІ УКРАЇНИ

Питання, пов'язані з місцем України у європейській спільноті, сприймаються населенням не менш зацікавлено, ніж події внутрішнього життя. Інтерес цей має досить прагматичний характер, оскільки міжнародні орієнтири України значною мірою визначають перебіг подій і у внутрішніх політичних та соціально-економічних процесах. Найбільш актуальними у цьому контексті є пріоритети щодо східного або західного векторів, які конкретизуються у масовій свідомості через ідеї приєднання України до ЄС чи курсу на зближення з Росією. Окремим і досить непростим залишається також питання приєднання України до НАТО.

До аналізу позицій населення щодо геополітичних орієнтирів ми вже звертали у попередніх публікаціях [1]. Результати досліджень 2006 р. давали підстави зробити висновок про те, що ставлення населення до процесів євроінтеграції перебуває на етапі формування і має перспективу змін на позитивне сприйняття під впливом продуманої інформаційної кампанії. Водночас ми висловлювали припущення, що ставлення до НАТО ґрунтувалося на стійких негативних стереотипах, і намагання змінити їх через надання інформації про реальні сучасні характеристики альянсу навряд чи зможе забезпечити суттєву зміну в орієнтаціях населення. Хоча державна програма інформування громадськості щодо євроатлантичної інтеграції вже діяла в Україні у 2004–2007 рр., її результати виявилися практично нульовими. У 2008 р. затверджено нову програму на 2008–2011 рр., за результатами якої

планується досягти того, щоб упродовж чотирьох років підтримка євроатлантичної інтеграції зросла до 55%, а неспідтримка зменшилася до 37%. До того ж спеціальну кампанію “НАТО – ТАК” розпочала у 2008 р. окрема політична сила – блок “Наша Україна”.

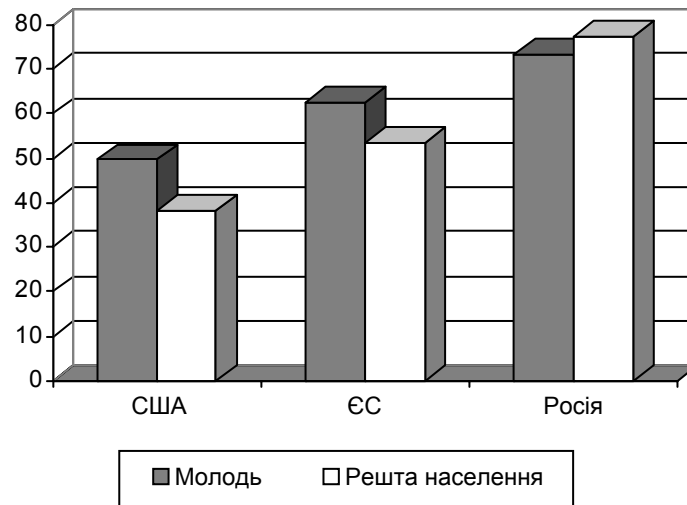
Наразі можна спробувати перевірити наші попередні припущення й оцінити перші результати дії програми. Для цього звернемося до аналізу даних всеукраїнського опитування, здійсненого фондом “Демократичні ініціативи” у грудні 2008 р. (опитано 2021 особу, вибірка за статтю, віком, освітою, типом поселення та областю проживання репрезентує населення України). Зважаючи на значну стереотипізованість уявлень населення, зміни у ставленні можна краще зафіксувати у представників молодших вікових груп, які не перебували тривалий час під впливом радянської пропаганди. Виходячи з цього, спинимось докладніше на особливостях громадської думки щодо проблем європейської та євроатлантичної інтеграції, порівнюючи ставлення молоді до 35 років із орієнтаціями респондентів старших вікових груп.

Аналіз зовнішньополітичних орієнтацій української молоді порівняно із рештою населення засвідчує насамперед її більшу толерантність щодо країн Заходу (рис. 1). Ця тенденція зафіксована і щодо країн ЄС, і щодо Сполучених Штатів. Загалом позитивне ставлення до Європейського Союзу демонструє більшість як серед молоді, так і поміж людей середнього та старшого віку. Кількість тих, хто ставиться до ЄС добре, серед молоді становила 62,5%, серед решти населення – 53,5%. Водночас негативне ставлення до Європейського Союзу зафіксовано лише у 17,8% молоді, а серед решти опитаних таких виявилось ще менше – 15,3%. Позитивне ставлення до Сполучених Штатів виявляє значно менше респондентів, хоча молодь загалом і тут демонструє схильність до позитиву. Зазначили, що добре ставляться до Сполучених Штатів практично половина опитаних молодих респондентів (49,4%), не-

гативне ставлення зафіксовано у 35,4%, не визначилися 15,2% молоді. Серед тих, кому понад 34 роки, кількість тих, хто ставиться до США позитивно, помітно менша – 38,3%, натомість тих, хто виявляє негативне ставлення, значущо більше – 43,4%. В орієнтаціях щодо східного сусіда – Росії і в групі молоді, і серед тих, кому більше 34, позитив впевнено переважає над негативом. Добре ставляться до Росії 73,2% молоді і 77,4% решти опитаних, негативне ставлення виявляє лише приблизно щодесяятий (13,2% та 11,3%).

Рисунок 1

Рівень прихильності представників різних вікових груп до США, ЄС, Росії (%)

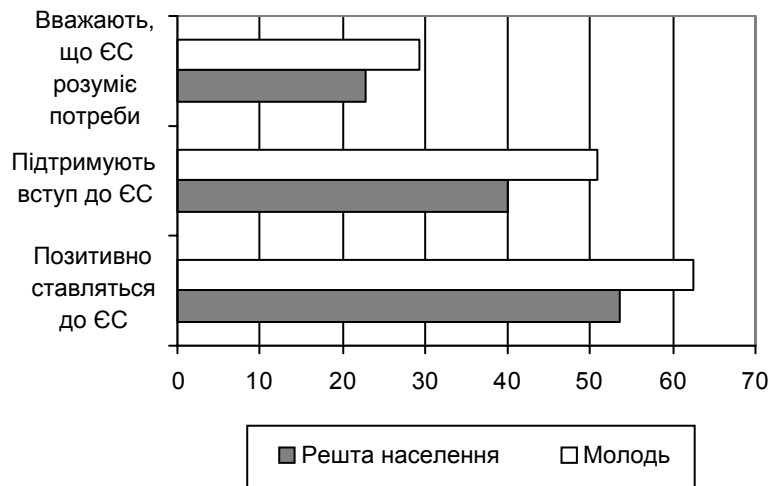
Проте саме по собі позитивне ставлення, хоча і утворює міцніше підґрунтя для зближення України із західними чи східними сусідами, але не означає механічної підтримки населенням реальних кроків у бік такого зближення. Таку саму картину спостерігаємо і щодо Росії, і

щодо Євросоюзу. Попри те що позитивне ставлення до Росії висловили понад 70% респондентів і в молодшій, і в старшій вікових групах, ідею приєднання України до єдиного економічного простору з Росією та Білоруссю підтримали 55,6% молоді та 62,3% решти опитаних. Ще менш популярною є ідея приєднання України до союзу Білорусі та Росії. Її підтримують 49,3% молоді та 57,1% решти опитаних, натомість проти виступають 26,4% молодих респондентів та 21,4% представників старших вікових груп.

Така ж тенденція й у ставленні до ЄС (рис. 2). Нагадаймо, що загальне позитивне ставлення до ЄС засвідчили у цих групах відповідно 62,5% респондентів та 53,5%. Водночас необхідність вступу України до Євросоюзу підтримують 50,8% молодих респондентів і 39,9% решти опитаних. І хоча 49% молоді та 42% решти опитаних вважають, що зближення України з Євросоюзом відповідає інтересам України, таких, хто погоджується з тим, що це відповідає також інтересам ЄС, як серед молоді, так і серед решти респондентів, лише третина. Третина ж, навпаки, вважає, що зближення України з Євросоюзом не відповідає його інтересам. Отже, бажання зближення у частини населення поєднується з уявленням про те, що європейські країни не надто зацікавлені у тісніших зв'язках з Україною. Не випадково, відповідаючи на запитання, чи хотіли б жителі країн Європейського Союзу бачити Україну в складі ЄС, погодилися з таким припущенням лише чверть опитаних у всіх вікових групах, а от протилежну думку висловили близько 40%. Більше того, попри прагнення до зближення з ЄС, опитані не згодні з тим, що Європейський Союз розуміє потреби України (серед молоді так вважають 40,6%, серед решти опитаних – 45,9%). Відповідно згодні з тим, що таке розуміння існує, 29,4% молоді і 22,7% представників старших груп.

Рисунок 2

Система орієнтацій населення щодо Євросоюзу (%)

Загалом у масовій свідомості на сьогодні співіснують різні погляди стосовно майбутнього розвитку України (табл. 1). Орієнтації на східний чи західний вектор доповнюються уявленнями про необхідність самостійно зміцнювати незалежність. При цьому ідея регіоналізації, тобто визнання за різними регіонами права обирати окремі шляхи, підтримується незначною часткою опитаних. Однак можна помітити, що загалом серед молоді орієнтація на зближення із східними сусідами менша, ніж у групі тих, кому понад 34 роки, а орієнтація на зв'язки з розвиненими країнами Заходу виражена у молоді яскравіше. При цьому населення загалом не надто послідовне, оскільки, орієнтуючись переважно на східний вектор, представники усіх вікових груп визнають, що зближення України з ЄС є важливим для економічного розвитку України. Згодні

з цим 49,8% молоді та 42,9% представників вікової групи старших 34 років. Можна було б припустити, що небезпеки вбачаються населенням у чужих культурних впливах, але не вбачають такі загрози від можливого зближення з ЄС для розвитку національної культури 47,7% молоді і 41,4% решти опитаних.

Таблиця 1

Віковий розподіл відповідей на запитання “Якому шляху розвитку України Ви надаєте перевагу?” (%)

<i>Варіанти відповідей</i>	<i>18–34 роки</i>	<i>35 і старші</i>
Першою чергою розширювати зв'язки в рамках СНД	6,5	9,3
Розвивати відносини переважно з Росією	14,7	16,6
Зміцнювати передусім східнослов'янський блок (Україна, Росія, Білорусь)	21,2	25,4
Встановлювати зв'язки першою чергою з розвиненими країнами Заходу	20,9	14,9
Опиралися насамперед на власні ресурси, зміцнюючи незалежність	19,4	20,9
Різні регіони України мають обирати свій шлях	4,5	3,6
Важко сказати	12,2	9,0

Парадоксальність українських реалій полягає і в тому, що загальні уявлення населення про бажаний шлях розвитку не кореспондують прямо з конкретними поведінковими настановами. Виходячи з наведених у таблиці 1 даних, можна було б припустити, що безпосередні кроки, спрямовані на зближення із західними сусідами підтримуватимуть саме ті, хто орієнтований на такий шлях (серед молоді близько 20%, серед решти опитаних близько 15%). Проте виявляється, що участь у референдумі стосовно вступу України до ЄС, якби він відбувся найближчим

часом, узяли б майже 70% опитаних у кожній з порівнюваних вікових груп. При цьому проголосували б за вступ 56% молоді та 49,9% решти опитаних, відповідно висловилися б проти 24,5% молоді та 33,1% старших вікових груп. І це при тому, що майже половина опитаних визнає, що вони недостатньо поінформовані про те, якими були б наслідки вступу чи невступу України до ЄС (серед молоді таких 46,7%, серед решти опитаних – 47,8%). До речі, поставлені в опитуванні контрольні запитання засвідчили, що, насправді, кількість тих, хто дійсно поінформований, ще менша. Виявилось, що знають про те, що євро – це валюта більшості (але не всіх) країн Європейського Союзу, лише третина опитаних (37,3% – серед молоді, 33,1% – поміж решти), а дійсно розуміють принципи представництва країн-членів ЄС у Європейському парламенті лише 15% опитаних в усіх вікових групах.

Маємо взяти до уваги і той факт, що молодь, так само як і решта населення, переважно не має досвіду безпосереднього знайомства із західним способом життя. Виявилось, що на сьогодні досвід перебування у країнах ЄС, США, Канаді мають лише 13% молоді до 35 років і 14,5% у групі 35 і старших. Водночас широкі можливості отримувати інформацію, в тому числі й активне використання українською молоддю можливостей Інтернету (ним користуються 50,9% молоді і лише 18,4% серед тих, кому більше 34 років), забезпечують досить високий рівень усвідомлення молодими людьми як можливих переваг, так і певних небезпек, пов'язаних із рухом України у бік зближення із західними країнами.

Які ж переваги очікує населення від можливого членства України в ЄС? Порівняльний аналіз відповідей респондентів молодшої та старшої вікових груп свідчить, що загалом система пріоритетів у молоді та людей старшого віку дуже подібна (табл. 2).

Таблиця 2

**Віковий розподіл відповідей на запитання
“Якби Україна стала повноправним членом ЄС, які,
на Вашу думку, переваги вона б мала в цьому разі?” (%)**

<i>Варіанти відповідей</i>	<i>18–34 роки</i>	<i>35 і старші</i>
Вільне пересування людей за кордон	42,6	30,8
Підвищення життєвого рівня людей	32,0	23,5
Вільніший доступ молоді до навчання у європейських університетах	27,8	19,8
Це сприятиме рухові країни в бік сучасної європейської цивілізації	21,1	15,6
Це сприятиме розвитку української економіки	20,5	15,0
Поліпшення забезпечення товарами	19,7	14,5
Надання фінансової допомоги	18,2	13,2
Жодних позитивних наслідків не бачу	15,2	23,1
Україна здобуде більший авторитет на міжнародній арені	14,0	10,3
Це сприятиме демократизації	12,3	10,8
Це посилять безпеку/обороздатність країни	9,5	8,2
Важко відповісти	13,7	19,3

Головні відмінності пов'язані не з тим, що саме визнається найбільш значущими перевагами, а з тим, що в молоді переваги відчуються інтенсивніше; натомість серед представників старших вікових груп більше поширені уявлення, що вступ до ЄС не дасть Україні жодних відчутних переваг. Найбільше молодь приваблює те, що відкриються можливості для вільного пересування людей за кордон. На другому місці серед найпривабливіших наслідків називають підвищення життєвого рівня людей, на третьому – покращення можливостей для доступу молоді до навчання в європейських університетах. Серед

Розділ 2

решти опитаних на третьому місці за частотою згадувань опинилася позиція, що фіксує відсутність жодних переваг.

Другу групу переваг, які відзначили близько 20% опитаних, утворюють ознаки, пов'язані із наближенням до європейської цивілізації та відповідними економічними та фінансовими перевагами. Найменше приваблює респондентів можливість покращити міжнародний авторитет України. Незначними є сподівання і на посилення демократизації та зміцнення обороноздатності. Загалом приєднання до ЄС радше сприймається респондентами з погляду розширення життєвого простору і можливостей реалізації за межами країни, а не в контексті внутрішніх змін.

На відміну від оцінки переваг вступу до ЄС, оцінка можливих негативних наслідків практично однакова у різних вікових групах (табл. 3).

Таблиця 3

Віковий розподіл відповідей на запитання
“Якими можуть бути негативні наслідки
вступу України до ЄС?” (%)

Варіанти відповідей	18–34 роки	35 і старші
Погіршення стосунків з Росією та країнами СНД	30,8	30,1
Еміграція українців за кордон	30,2	28,9
Приплив іноземців, розпродаж країни	26,0	26,3
Поширення західної масової культури	17,2	13,3
Безробіття	13,7	17,2
Поширення наркоманії, СНІД тощо	13,7	15,1
Зростання рівня злочинності	12,7	11,3
Падіння життєвого рівня	12,1	13,0
Втрата державного суверенітету	11,9	12,8
Зростання соціального розмежування	11,3	11,1
Жодних	8,2	7,6
Важко відповісти	21,5	22,9

Найбільше турбує респондентів погіршення стосунків з Росією та наслідки тієї відкритості, котра, як зазначалося, іншою частиною опитаних сприймається як перевага. Вільне пересування розглядається як чинник, що стимулюватиме еміграцію українців за кордон та відкриє можливості для припливу іноземців і розпродажу країни. Решта можливих небезпек, таких як поширення наркоманії, злочинності, безробіття та ін., непокоять від 10% до 15% опитаних і не є вагомими застережними чинниками, які серйозно впливали б на рішення щодо вступу країни до ЄС.

На відміну від загалом позитивної оцінки можливого зближення з країнами Європейського Союзу, у ставленні населення до вступу в НАТО переважають негативні орієнтації. Серед молоді підтримують ідею вступу 21,2% опитаних, серед людей середнього та старшого віку – 16,9%. Близько 20% в обох вікових групах вагалися з відповіддю. Отже, на сьогодні кількість противників вступу до НАТО помітно перевищує кількість прихильників цієї ідеї. Однозначно проти вступу висловилося 56,5% молоді і 63,8% решти опитаних. Слід зазначити, що в опитуванні ставилося контрольне запитання, в якому респонденти мали визначитися, як вони ставляться до вступу до Північноатлантичного альянсу. Суттєвих відмінностей у групі молоді не зафіксовано. Проти вступу до альянсу висловилися лише на 2,1% менше, ніж проти вступу до НАТО (54,4%). Помітніша різниця у старших вікових групах, де проти висловилися 57,6%, тобто на 5,2% менше, ніж коли йшлося про вступ до НАТО. Очевидно, населення загалом усвідомлює: йдеться про ту саму організацію, причому сучасний образ альянсу не відривається у масовій свідомості від сформованого у попередній історичний період негативного ставлення до НАТО.

Визначаючи найкращі шляхи зміцнення безпеки України, респонденти скоріше схильні підтримувати союз з Росією та іншими країнами СНД або орієнтуватися на позаблоковий статус України, ніж бачити її членом альянсу (табл. 4). Знову ж таки підтримка молоддю військового

союзу з Росією дещо нижча порівняно з рештою опитаних, а підтримка вступу до НАТО дещо вища.

Таблиця 4
Оцінка варіантів зміцнення безпеки для України
представниками різних вікових груп (%)

<i>Варіанти відповідей</i>	<i>18–34 роки</i>	<i>35 і старші</i>
Вступ до НАТО	18,5	14,9
Військовий союз із Росією та іншими країнами СНД	31,4	36,1
Позаблоковий статус України (коли Україна не входить до будь-яких союзів)	29,9	31,4
Важко сказати	18,8	16,1

Як це й дивно, попри високу політизацію питання щодо вступу України до НАТО, молодь демонструє меншу готовність взяти участь у референдумі з цього питання порівняно із розглянутим можливим референдумом щодо вступу до ЄС (61,2% проти 67%). Проте на референдум планують прийти найбільш активні, а отже, розподіл противників і прихильників вступу за результатами референдуму, якщо він відбудеться б найближчим часом, був би серед молоді таким: “за” проголосувало б 34,3%, “проти” – 58,6%. У представників старших вікових груп це співвідношення становило б 26,1% проти 67,8%.

Прихильники вступу в різних вікових групах практично не різняться тим, які аргументи вони вважають найважливішими в обґрунтуванні необхідності вступу України до НАТО. Близько 60% сподіваються, що це дасть гарантію безпеки України, близько 40% бачать переваги в тому, що це сприятиме зміцненню та модернізації української армії, третина вважає, що це стане кроком на шляху України до ЄС, п'ята частина опитаних очікують на такі позитивні наслідки, як сприяння демократизації, розвитку української економіки, зростанню міжнародного авторите-

ту України, найменше (лише 13% опитаних) сподіваються на те, що вступ до НАТО сприятиме залученню інвестицій.

Приблизно таку ж однотайність висловлюють і противники вступу до НАТО, які належать до різних вікових груп (табл. 5).

Таблиця 5
Віковий розподіл відповідей на запитання “Чому Ви вважаєте, що Україні не слід вступати до НАТО?” (%)

<i>Варіанти відповідей</i>	<i>18–34 роки</i>	<i>35 і старші</i>
Це може втягнути Україну у військові дії НАТО	57,3	56,7
Це зіпсує відносини з Росією	49,8	48,9
НАТО є агресивним імперіалістичним блоком	35,6	36,7
В Україні почнуть хазяйнувати іноземці та іноземний капітал	30,1	26,7
Україна в принципі має бути позаблоковою державою	23,0	25,0
Це потребує значних додаткових коштів	18,4	24,8
В Україні поширюватиметься західна культура та мораль	5,4	6,4

Насамперед респондентів лякає можливість бути втягнутими у військові дії, неабияким негативним чинником вважається і загроза зіпсувати стосунки з Росією. Характерно, що серед молоді, так само як і серед людей старшого віку, досить сильно укорінені стереотипні уявлення щодо агресивної спрямованості блоку, а страх, що в Україні почнуть хазяйнувати іноземці, серед молоді навіть вищий. Водночас молодь менше переймається можливими економічними втратами, які більше непокоять представників старшого віку.

Хоча переважна більшість (близько 75%) представників різних вікових груп вважають, що їм важливо знати, якими були б наслідки вступу чи невступу України в НАТО, певною мірою поінформованими про ці наслідки вважають себе лише близько половини населення. У різних віко-

вих групах добре поінформованими визнали себе лише близько 15%, децю поінформованими – близько 40%. Решта або мало, або зовсім не поінформовані про такі наслідки. Про державну програму інформування громадськості з питань євроатлантичної інформації знають лише 9%, чули про неї, але знають мало 34%, нічого не знають 57%. Відповідно опитані незалежно від віку вважають, що загалом держава недостатньо інформує громадян про НАТО та можливі наслідки вступу до цієї організації. Цілком достатнім визнали інформування лише 7% опитаних, недостатнім – 37%, а 38% корисної інформації практично не мають. Лише 18% опитаних визнали, що такого роду інформація їх не цікавить. Виявилося, що знайомилися в засобах масової інформації з матеріалами щодо НАТО лише близько половини опитаних, причому більша частина з них зустрічала такі матеріали дуже рідко. Зовсім не зустрічали відповідних матеріалів 37% опитаних, а визнали, що їх це не цікавить 14%. Характерно, що, за оцінками респондентів, зазначені матеріали переважно мали позитивний характер щодо НАТО. Загальне співвідношення оцінок в інформаційній кампанії є таким (табл. 6).

Таблиця 6

Оцінка представниками різних вікових груп матеріалів про НАТО у засобах масової інформації (%)

<i>Варіанти оцінок</i>	<i>18–34 роки</i>	<i>35 і старші</i>
Матеріали були більш негативними	17,6	18,6
Матеріали були більш позитивними	40,5	37,2
Матеріали були нейтрально-інформаційними	30,1	28,5
Важко сказати	11,9	15,6

Відповіді респондентів на контрольні запитання підтверджують, що більшість населення досі необізнана із сучасним НАТО і переважно визнає свою необізнаність. Скажімо, конкретну відповідь щодо того, як приймаються

рішення у НАТО, дало лише 22,9% молоді (серед решти опитаних таких виявилось ще менше – 19,4%), а от визнали, що вони взагалі не знають, як це відбувається, понад 40% опитаних у різних вікових групах. При цьому значна кількість населення продовжує перебувати у полоні стереотипних уявлень. Так, вважають, що НАТО розв'язало нинішню війну в Іраку 47,9% респондентів у групі старших 34 років. Серед молоді тих, хто так думає, менше – 39,9%, натомість молодь частіше визнає, що вона необізнана з цього питання.

Отже, у молодіжному середовищі загалом менше упевдженості в оцінках, відповідно й інформаційна кампанія за умов її активного ведення має кращі перспективи щодо зміни ставлення саме молодих людей до вступу України до НАТО. Найпереконливішим аргументом на користь цього припущення є помітне зростання у 2008 р. кількості тих молодих людей, які на референдумі проголосували б за вступ до НАТО. Як зазначалося, у грудні 2008 р. таких виявилось 34,3%, а в 2006 р. “за” вступ готові були проголосувати лише 22,9% молоді. У представників старшої вікової групи кількість прихильників вступу також зроста, але не так помітно, як у молоді – з 21,8% до 26,1%. Вочевидь зміни відповідних настановлень зумовлюються дією найрізноманітніших чинників, приміром на ставлення населення могла вплинути війна Росії з Грузією, газові суперечності тощо. Проте можна припустити, що загалом інформування, хоч і непомітно для самих респондентів, також робить певний внесок у додання стереотипних уявлень, причому в молодіжному середовищі ці процеси відбуваються доволі активно.

Література

1. Див. Злобіна О., Резнік О. Ставлення киян до європейської та євроатлантичної інтеграції // Політичний портрет України. – 2006. – №36. – С.38–53; Злобіна О. Образ НАТО в масовій свідомості населення України // Україна в європейському контексті. – Вип. 5. – К., 2007.